

УДК 376.3:004.6(477)

DOI: [https://doi.org/10.33272/2522-9729-2025-4\(223\)-73-78](https://doi.org/10.33272/2522-9729-2025-4(223)-73-78)

РАШИДОВА СВІТЛАНА СТАНІСЛАВІВНА,

кандидатка педагогічних наук, доцентка, старша наукова співробітниця відділу наукового інформаційно-аналітичного супроводу освіти, ДНПБ України імені В. О. Сухомлинського, м. Київ, Україна

Svitlana Rashydova,

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Senior Researcher of the Department of Scientific Information and Analytical Support of Education, V. Sukhomlynskyi State Scientific and Educational Library of Ukraine, Kyiv, Ukraine

E-mail: svetlana101068@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2573-4276>

ІНКЛЮЗИВНА ОСВІТА: ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНИЙ СУПРОВІД

А Інклюзивна освіта потребує постійно оновлюваного інформаційно-аналітичного супроводу щодо: організації інклюзивної освіти, вирішення актуальних завдань освітньої інклюзії, моніторингу якості освіти та системного аналізу потреб дітей з ООП, адаптації освітніх процесів та оцінюванню ефективності впроваджених програм, підготовки педагогів до роботи в інклюзивному освітньому середовищі, використання цифрових технологій для адаптації навчальних і методичних матеріалів тощо.

Отже, інформаційно-аналітичний супровід відіграє ключову роль у забезпеченні ефективного функціонування інклюзивної освіти.

Стаття присвячена огляду провідних видань, монографій і навчально-методичних посібників, що виступають науковими інформаційно-комунікативними майданчиками і, з одного боку, створюють інформаційне підґрунтя для здійснення інклюзивної освіти, сприяють інформаційному забезпеченню освітньої інклюзії, а з іншого, – є аналітичними і практичними результатами досвіду їх упровадження в практику освітнього інклюзивного середовища.

Ключові слова: інклюзивна освіта; освітня інклюзія; інклюзивне освітнє середовище; особи з особливими освітніми потребам; інформаційно-аналітичний супровід

INCLUSIVE EDUCATION: INFORMATION AND ANALYTICAL SUPPORT

S Inclusive education requires constantly updated information and analytical support in several key areas: the organisation of inclusive education, addressing current issues related to educational inclusion, monitoring the quality of education and systematically analysing the needs of children with SEN, adapting educational processes and evaluating the effectiveness of implemented programmes, training teachers to work in an inclusive educational environment, using digital technologies to adapt educational and methodological materials. Thus, information and analytical support plays a crucial role in ensuring the effective functioning of inclusive education.

This article presents a review of leading publications, monographs and teaching aids that serve as scientific information and communication platforms. On the one hand, they provide an informational foundation for the implementation of inclusive education, and contribute to the information support of educational inclusion, and, on the other hand, they reflect the analytical and practical outcomes of their implementation in inclusive educational practice.

An analysis of the source base demonstrates that inclusive education in Ukraine has acquired considerable significance in the general educational paradigm. It is developing as a key area of modernisation of the national educational system in line with international standards and human rights. The establishment of a regulatory framework, the activities of inclusive resource centres, the scientific justification of inclusive approaches, and the practical experience of teachers all contribute to shaping an educational environment that is open to diversity and committed to equal opportunities.

Information and analytical support is a fundamental component of the effective implementation of educational inclusion. It enables the systematisation and comprehension of existing practices, enhances approaches to the education, support and socialisation of individuals with special educational needs; and provides a scientific, methodological and practical foundation for decision-making, the introduction of educational innovations and development of professional competencies.

Keywords: inclusive education; educational inclusion; inclusive educational environment; persons with special educational needs; information and analytical support

Актуальність проблеми. Україна активно реформує освітню систему відповідно до європейських стандартів (закони України «Про освіту», «Про повну загальну середню освіту»). Із 2017 року інклюзивна освіта в Україні отримала державну підтримку, що дозволяє створювати інклюзивні класи та залучати ресурсних спеціалістів

із інклюзивно-ресурсних центрів (ІРЦ), які проводять комплексну оцінку розвитку дітей і надають рекомендації щодо індивідуальної навчальної траєкторії. Інклюзивна освіта базується на принципах рівності та недискримінації, що закріплені в міжнародних документах (Конвенція ООН про права осіб з інвалідністю, Загальна декларація прав

людини) і що уможливають доступ до якісної освіти дітям з особливими освітніми потребами (ООП) нарівні зі своїми однолітками.

Інклюзивне навчання сприяє соціалізації дітей з ООП, дозволяє інтегрувати їх у загальну систему освіти, формує толерантність у суспільстві. Дослідники доводять, що інклюзивні освітні середовища, інклюзивні класи сприяють розвитку емпатії, розвитку критичного мислення, креативності та адаптивності в усіх дітей, навчають співпраці та взаємодопомозі. Освіта, адаптована для всіх, допомагає особам з ООП в майбутньому стати активними учасниками економічного та соціального життя.

Аналіз актуальних досліджень і публікацій. До різноманітних питань інклюзивної освіти звертались у своїх працях чимало вітчизняних науковців. Так, Г. Тимошко, В. Гладуш досліджують розвиток комунікативної компетентності педагогів в умовах інклюзивного освітнього середовища [21]; Н. Білик розкриває управлінську компетентність керівника ЗЗСО у створенні умов для інклюзивного навчання [1]; І. Кучерак розглядає питання інклюзивного навчання у закладах професійної освіти [12]; А. Колупаєва, О. Таранченко розкривають технології навчання дітей з особливими освітніми потребами в інклюзивному середовищі [11]; С. Миронова вивчає особливості організації освітнього процесу учнів початкової школи в інклюзивних класах в умовах Нової української школи [13]; І. Єсікова розкриває дидактичні умови застосування ІКТ в інклюзивному середовищі закладів загальної середньої освіти [5]; Т. Гладун вивчає розвиток соціальної компетентності дітей молодшого шкільного віку з аутизмом в умовах інклюзивної освіти [2]; А. Поліхроніди досліджує підготовку майбутніх учителів музичного мистецтва до професійної діяльності в умовах інклюзивної освіти [17] тощо.

Виділення невіршених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на численні дослідження та позитивні зміни у сфері інклюзії в Україні, інклюзивна освіта потребує постійно оновлюваного інформаційно-аналітичного супроводу щодо: організації інклюзивної освіти, вирішення актуальних завдань освітньої інклюзії, моніторингу якості освіти та системного аналізу потреб дітей з ООП, адаптації освітніх процесів та оцінюванню ефективності впроваджених програм, підготовки педагогів до роботи в інклюзивному освітньому середовищі, використання цифрових технологій для адаптації навчальних і методичних матеріалів тощо. Отже, інформаційно-аналітичний супровід відіграє ключову роль у забезпеченні ефективного функціонування інклюзивної освіти.

Мета. У цій роботі розглянемо деякі провідні видання, наукові праці та навчально-методичні посібники, що виступають науковими інформаційно-комунікативними майданчиками і, з одного боку, складають інформаційне підґрунтя для здійснення інклюзивної освіти, сприяють інформаційному забезпеченню освітньої інклюзії, а з іншого – є аналітичними і практичними результатами досвіду їх упровадження в практику освітнього інклюзивного середовища.

Викладення основного матеріалу. Як зазначено вище, і це підтверджує наукова теорія й освітня (педагогічна) практика, Україна активно включилась в міжнародні інтеграційні процеси в науці й освіті, зокрема, і в інклюзивній освіті. Створюються наукові та практичні комунікативні майданчики для обговорення актуальних питань інклюзивної освіти. Таким простором, що певним чином здійснює інформаційний супровід, а також комунікативний науковий і практичний дискурс, можуть виступати, до прикладу: а) науково-практичні конференції, форуми, круглі столи, наукові семінари, вебінари тощо; б) провідні періодичні видання з психології та педагогіки; в) монографії і дисертаційні дослідження; г) наукові статті теоретичного і практичного спрямування; д) навчально-методичні посібники тощо. І безпосередньо інформаційно-аналітичний супровід є своєрідною «швидкою допомогою», що надає не тільки аналітичну інформацію з певної тематики, а й створює наукове підґрунтя і наукове спрямування, забезпечуючи тим самим науковцям і практикам від освіти орієнтир у масиві інформації, швидкість й ефективність виконання наукових, практичних і методичних завдань.

У ракурсі інформаційно-аналітичного супроводу інклюзивної освіти одним із завдань є впорядкування існуючої джерельної бази. По-перше, заслуговують на увагу провідні фахові видання, що за назвою і змістом присвячені питанням освітньої інклюзії. Серед таких видань ті, що вже достатньо давно надають можливість науковцям і практикам від освіти для публікацій результатів своїх досліджень, як-от: «Особлива дитина: навчання і виховання» (виходить з 1996 р.) [16], «Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови» (виходить з 2000 р.) [15], «Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 19: Корекційна педагогіка та спеціальна психологія» (виходить з 2004 р.) [14]; і молоді видання, до прикладу: «Інклюзія і суспільство» (виходить з 2022 р.) [9].

У журналах висвітлюється: освітня політика та управління інклюзивною освітою (законодавча база, міжнародний досвід, стратегічне планування безбар'єрного освітнього середовища); проблематика інклюзивного навчання (сучасні підходи до організації навчання дітей із порушеннями розвитку, адаптація освітніх програм для осіб з ООП, методики підтримки інклюзивного середовища тощо); питання корекційної педагогіки (сучасні стратегії та методи психолого-педагогічної корекції порушень когнітивного, мовленнєвого та психоемоційного розвитку); психологічні аспекти адаптації й соціалізації осіб з ООП; інноваційні технології в інклюзивній освіті (використання цифрових технологій, дистанційних платформ, адаптивних методик навчання); професійна підготовка фахівців у сфері інклюзивної освіти (компетентнісний підхід у підготовці педагогів для інклюзивного освітнього середовища та спеціалістів корекційної педагогіки). Видання відображають сучасні тенденції, вітчизняний і міжнародний досвід у сферах спеціальної педагогіки і психології, сприяють науковій комунікації, обміну практичним досвідом та інформаційному забезпеченню науки і практики у сфері інклюзивної освіти.

Теоретико-методологічну і науково-практичну функції виконують ґрунтовні наукові праці (монографії). Звернемося до деяких з них. Заслугує на увагу колективна монографія «Соціальна та освітня інклюзія: історія, сучасність та перспективи розвитку» [19]. У монографії (ч. I) подані теоретичні та прикладні питання організації освітньої та соціальної інклюзії осіб з особливостями розвитку. Досліджується управлінська, організаційна діяльність, доводиться важливість їх якісного виконання, розглядається питання забезпечення психологічної безпеки учасників інклюзивного середовища; окрема увага приділяється організаційно-технологічному і корекційному аспектам освітньої інклюзії осіб з ООП за різними медичними показниками; піднімаються питання розвитку фахового партнерства в інклюзії, особистісного потенціалу та психологічні проблеми людини в умовах інклюзії; актуальності набуває питання соціальної роботи з пораненими військовослужбовцями у військовому госпіталі тощо.

Колективна монографія «Інклюзивна освіта: досвід і перспективи» за матеріалами II Міжнародної науково-практичної конференції «Методологія інклюзивного навчання осіб з інвалідністю в умовах вищого навчального закладу» [7] розглядає проблеми: порівняльного та історичного аспектів інклюзивного навчання і соціуму; становлення інклюзивної освіти в Україні; психологічних аспектів організації інклюзивного навчання як механізму соціалізації особистості; методичних і корекційних аспектів технологій організації інклюзивного навчання.

У монографії «Інклюзія в дії: стратегії впровадження в Україні та світі» [8], що вийшла в Україні за часи війни, представлено теоретичні та прикладні аспекти роботи з дітьми з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного освітнього середовища. У межах першого розділу «Сучасні підходи до впровадження інклюзії» досліджено концепт безбар'єрності в теорії та практиці інклюзії; міждисциплінарний підхід в умовах інклюзії та інклюзивного туризму; розглянуто проблему попередження професійного вигорання та підходи до збереження і зміцнення професійного здоров'я фахівців інклюзивної освіти. Другий розділ «Розвиток дітей з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного середовища» розкриває підходи й особливості організації інклюзивного навчання дітей із різними типами освітніх труднощів в Україні та за кордоном, обдарованих дітей в Польщі; підкреслюється роль інклюзивної компетентності педагогів в інклюзивному освітньому середовищі. У монографії виділено *ідеї*, що спираються на базові *методологічні підходи* щодо впровадження інклюзії у вітчизняний освітній простір, а саме: комплексний, середовищний, діяльнісний, особистісний, ціннісний, компетентнісний, міждисциплінарний; а також *принципи*: індивідуалізації, диференціації, інтеграції та гуманізації.

Фундаментальною представляється колективна монографія «Теоретико-методологічні засади впровадження інклюзії в закладах освіти» за науковою редакцією М. Чайковського [20], в якій досліджуються питання:

соціально-педагогічної роботи з молоддю з особливими освітніми потребами в інклюзивному освітньому просторі ЗВО; соціальної адаптації студентів з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного освітнього простору; корекції розумової працездатності студентів із дитячим церебральним паралічем у навчальній діяльності ЗВО; підготовки майбутніх соціальних працівників до толерантної взаємодії в умовах інклюзивного середовища; психологічні засади гуманізації професійної підготовки студентів з особливими освітніми потребами за соціономічним профілем; психологічного супроводу розвитку особистості студента з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного освітнього простору ЗВО; технічного та інформаційно-комунікаційного супроводу студентів з особливими освітніми потребами в інклюзивному освітньому середовищі; соціально-педагогічних умов адаптації молодших школярів з особливими освітніми потребами до навчання в загальноосвітній школі.

Отже, якщо монографії закладають теоретико-методологічні і практико-організаційні засади з різних питань інклюзивної освіти, теоретико-практичний та інформаційно-методичний супровід здійснюють навчально-методичні посібники, що забезпечують педагогів і здобувачів як теоретичними, так і практичними засадами інклюзивного навчання. До прикладу, в навчально-методичному посібнику «Інклюзивне навчання у закладах професійної освіти» (автор І. Кучерак) [12] розглядаються концептуальні засади, нормативно-правове забезпечення і порядок організації інклюзивного навчання в закладах професійної освіти, а також практичне забезпечення умов для створення інклюзивного освітнього середовища у закладах професійної освіти.

Такий навчально-методичний посібник, як «Індекс інклюзії: загальноосвітній навчальний заклад» [6], є добіркою практичних матеріалів, спрямованих на планування, організацію, створення та розвиток інклюзивного навчального середовища для всіх учасників освітнього процесу в загальноосвітніх навчальних закладах. Як зазначається у посібнику, «стратегія розвитку інклюзії навчального закладу – це не просто сума якихось пропозицій зі здійснення в навчальному закладі додаткових дій та ініціатив по відношенню до учнів з особливими освітніми потребами, у ній розкриваються способи позитивної зміни навчального закладу відповідно до інклюзивних цінностей. Ці позитивні зміни не є тільки альтернативою підвищення успішності учнів, вони повинні сприяти створенню справжніх відносин співробітництва у середовищі учнів і педагогів навчального закладу» [там само, с. 4]. Посібник складається з чотирьох частин, у яких представлено: інклюзивний підхід до розвитку загальноосвітнього навчального закладу, створення плану розвитку інклюзії загальноосвітнього навчального закладу, матеріали (індикатори та запитання) для проведення самооцінювання розвитку інклюзії в загальноосвітньому навчальному закладі, матеріали (анкети) для проведення самооцінювання розвитку інклюзії в загальноосвітньому навчальному закладі. Підкреслено, що метою використання «Індексу інклюзії» є покращення навчальних досягнень

учнів шляхом використання інклюзивної практики, що відбувається через процес самооцінювання за трьома основними критеріями (аспектами): культури навчального закладу, освітньої політики на рівні навчального закладу, практики впровадження інклюзивних підходів.

Навчально-методичний посібник «Стратегії викладання в інклюзивному навчальному закладі» [4], як зазначено у вступному слові А. Колупаєвою, базується на матеріалах канадських, європейських і вітчизняних досліджень. Наголошено, що «базис освітньої інклюзії (від англ. *inclusion* – включення) має глибоке концептуальне коріння, відображене у теоріях соціальної справедливості, прав людини, соціальних систем щодо розвитку особистості, соціального конструктивізму, структуралізму; ідеях інформаційного суспільства й соціальної критики. Відповідно до зазначених теорій та ідей, освіта розглядається як суспільне благо, що потребує надання всім рівних можливостей у доступі до цієї соціальної цінності» [там само, с. 4]. Подана інформація розподілена за трьома розділами: «Від історії розвитку вітчизняної інклюзії – до стратегій викладання у навчальному закладі», «Планування та організація навчально-виховного процесу в інклюзивному навчальному закладі», «Реалізація навчально-виховного процесу в інклюзивному навчальному закладі». Відповідно до представлених розділів у посібнику розкриваються закономірності розвитку вітчизняної інклюзії та її місце в єдиній системі освіти; розглядається гуманістична педагогічна взаємодія як основа стратегій викладання; досліджуються концептуальні засади проєктування педагогічної діяльності в інклюзивному класі; аналізуються стратегії планування та реалізації навчально-виховного процесу.

Вкрай важливими є психологічні проблеми, пов'язані з інклюзивною освітою. Заслужують на увагу посібники, присвячені психології інклюзивної освіти, що спрямовані на підготовку здобувачів здійснювати фаховий психологічний супровід осіб з особливими освітніми потребами. До прикладу, посібник «Психологія інклюзивної освіти» (уклад. Н. Кошелева) [18] спрямований на формування компетентностей: «здійснювати діагностику проблем розвитку дітей з особливими освітніми потребами; організовувати та здійснювати реабілітаційну, корекційну, розвивальну та психотерапевтичну роботу з ними; консультувати педагогів з питань організації освітнього простору для навчання, виховання й розвитку дітей з ООП, реалізації принципу диференційованого підходу в навчанні, запровадження сучасних педагогічних технологій для роботи з дітьми, які мають вади розвитку; надавати психологічну допомогу (індивідуальну та групову) всім учасникам інклюзивного освітнього середовища (дітям з ООП, батькам, педагогам, адміністрації освітніх закладів) та ін.» [там само, с. 5]. Привертає увагу електронний навчально-методичний посібник «Готовність до інноваційної діяльності: розвинення професійної та інклюзивної компетентностей педагога-майстра» (автори: Н. Білик, І. Калініченко, 2024 [3]), в якому систематизовано та узагальнено матеріали до навчального модуля «Теорія і практика вдосконалення

педагогічної майстерності та інклюзивної компетентності працівників освіти» кафедри педагогічної майстерності та інклюзивної освіти Полтавської академії неперервної освіти ім. М. В. Остроградського. Структура е-посібника містить навчально-тематичний план на курсах підвищення кваліфікації педагогічних працівників, зміст лекційних занять, який має два розділи (перший – інваріантний компонент, другий – варіативний). До кожної лекції підібрано практичне заняття, що містить тематичні навчальні кейси, завдання для самостійної роботи. Крім того, до змісту е-посібника входять три додатки: тестові завдання до навчального модуля, «Тезаурус базових понять», термінологічний довідник «Інклюзія».

Результати дослідження. На розв'язання завдань планового наукового дослідження «Інформаційно-аналітичний супровід психологічної науки у воєнний і повоєнний періоди України», що виконується відділом наукового інформаційно-аналітичного супроводу освіти Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського впродовж 2024–2025 років, підготовлено розділ «Теоретико-методологічні засади інформаційно-аналітичного супроводу інклюзивної освіти» (бібліографічний огляд джерельної бази за період 2019–2025 роки) до інформаційно-аналітичного довідника «Психологічний супровід воєнного та повоєнного періодів України», який незабаром має вийти як електронне наукове видання.

У довідковому розділі узагальнено результати теоретичних досліджень і прикладних розробок у галузі інклюзивної освіти, розкрито методологічні засади, нормативно-правову базу, сучасні освітні практики, а також теорія і технології психологічного, педагогічного та соціального супроводу дітей з особливими освітніми потребами. У бібліографічному огляді ґрунтовно презентовано інклюзивну освіту як об'єкт дослідження в монографіях, навчально-методичних посібниках, підручниках, дисертаціях; розкрито питання інклюзивної освіти в науково-публікаційному доробку вчених періоду 2019–2025 років.

Крім того, в межах виконання завдань зазначеного прикладного наукового дослідження і на реалізацію Концепції громадянської освіти в Україні на 2024–2030 рр. підготовлено бібліографічний огляд «Інформаційно-аналітичний супровід розвитку громадянської компетентності педагогів для роботи в інклюзивному освітньому середовищі» [10], який присвячено узагальненню й упорядкуванню наукових здобутків з питань розвитку громадянської компетентності педагогів для роботи в інклюзивному освітньому середовищі.

Висновки. Здійснена інформаційно-аналітична діяльність уможливорює наступні висновки:

По-перше, інклюзивна освіта в Україні набула вагомої значущості в загальній освітній парадигмі, розвивається як важливий напрям модернізації національної освітньої системи у відповідності до міжнародних стандартів і прав людини. Створення нормативно-правової бази, діяльність інклюзивно-ресурсних центрів, наукове обґрунтування інклюзивних підходів і практичні напрацювання педагогів

сприяють формуванню освітнього середовища, відкритого до різноманітності та рівних можливостей.

По-друге, інформаційно-аналітичний супровід виступає ключовим складником ефективної реалізації освітньої інклюзії: він забезпечує наукове, методичне та практичне підґрунтя для прийняття рішень, упровадження освітніх інновацій і розвитку компетентностей фахівців. Провідні спеціалізовані фахові видання, монографії, результати наукових досліджень і конференцій виконують роль комунікативних майданчиків, які надають можливість для обміну досвідом, осмислення викликів і визначення стратегій подальшого розвитку інклюзивної освіти. Наявність потужної джерельної бази дозволяє не лише систематизувати й

осмислити існуючі практики, а й удосконалювати підходи до навчання, підтримки й соціалізації осіб з особливими освітніми потребами.

Перспективи подальших розвідок. Застосування міждисциплінарних підходів, технологій навчання в умовах цифрової трансформації та акцент на розвиток інклюзивної компетентності педагогів відкриває нові горизонти у формуванні по-справжньому безбар'єрного освітнього простору, що є перспективними напрямками для подальших розвідок, систематизації та узагальнення, бібліографічних, реферативних, аналітичних оглядів із метою забезпечення якісного й актуального інформаційно-аналітичного супроводу освіти.

Список використаних джерел

- Білик Н. І. Управлінська компетентність керівника ЗЗСО у створенні умов для інклюзивного навчання. *Імідж сучасного педагога*. 2023. № 6 (213). С. 58–66. DOI: [https://doi.org/10.33272/2522-9729-2023-6\(213\)-58-66](https://doi.org/10.33272/2522-9729-2023-6(213)-58-66)
- Гладун Т. О. Розвиток соціальної компетентності дітей молодшого шкільного віку з аутизмом в умовах інклюзивної освіти : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.05. Старобільськ, 2020. 272 с. URL: <http://hdl.handle.net/123456789/5234> (дата звернення: 14.04.2025).
- Готовність до інноваційної діяльності: розвинення професійної та інклюзивної компетентностей педагога-майстра : електрон. навч.-метод. посіб. / [упоряд.: І. О. Калініченко, Н. І. Білик; за наук. ред. Н. І. Білик]. Полтава : ПАНО ім. М. В. Остроградського, 2024. 170 с. URL: <https://pano.pl.ua/wp-content/uploads/2024/03/modul-2024-POSIBNYK.pdf>
- Данілавічюте Е. А., Литовченко С. В. Стратегії викладання в інклюзивному навчальному закладі : навч.-метод. посіб. Київ : Вид. група «А.С.К.», 2012. URL: <https://www.slideshare.net/slideshow/ss-60607536/60607536> (дата звернення: 01.05.2025).
- Єсікова І. В. Дидактичні умови застосування ІКТ в інклюзивному середовищі закладів загальної середньої освіти : дис. ... д-ра філософії : 011. Харків, 2024. 244 с. URL: https://uacademic.info/ua/document/0824U003627?google_vignette (дата звернення: 14.04.2025).
- Індекс інклюзії: загальноосвітній навчальний заклад : навчально-методичний посібник / кол. упоряд.: О. О. Патрикеева, Н. З. Софій, І. В. Луценко, І. П. Василяшко; під заг. ред. В. І. Шинкаренка. Київ : ТОВ «Вид. дім «Плеяди»», 2013. 96 с. URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/3016/1/Sofiy_N_Index_Inklus_ZNZ.pdf (дата звернення: 01.05.2025).
- Інклюзивна освіта: досвід і перспективи : [монографія] / відп. ред. Г. В. Давиденко. Вінниця, 2016. 242 с. URL: https://uu.edu.ua/upload/Наука/Electronni_naukovi_vidannya/VSEI/Inkluzivna_osvita_2016.pdf (дата звернення: 05.05.2025).
- Інклюзія в дії: стратегії впровадження в Україні та світі : колективна монографія / О. Главацька, Н. Горішна, Г. Слозанська та ін. Тернопіль : Осадца Ю. В., 2022. 326 с. URL: <http://dspace.tnpu.edu.ua/handle/123456789/25417> (дата звернення: 21.03.2025).
- Інклюзія і суспільство: науковий журнал / редкол.: Тріпак М. М. (гол. ред.), Петруха Н. М. (заст. гол. ред.), Топорівська Я. В. (заст. гол. ред.) та ін. Кам'янець-Подільський : Навчально-реабілітаційний заклад вищої освіти «Кам'янець-Подільський державний інститут». URL: <https://kpdi.edu.ua/naukovyj-zhurnal-inklyuziya-i-suspilstvo>
- Інформаційно-аналітичний супровід розвитку громадянської компетентності педагогів для роботи в інклюзивному освітньому середовищі : бібліографічний огляд / упоряд. С. С. Рашидова ; ДНПБ України ім. В.О. Сухомлинського, НАПН України. Київ, 2025. Ч. 1. 23 с. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/745028/> (дата звернення: 11.04.2025).
- Колупаєва А. А., Таранченко О. М. Навчання дітей з особливими освітніми потребами в інклюзивному середовищі : навч.-метод. посіб. Харків : Ранок, 2019. 304 с. URL: <https://ispukr.org.ua/?p=11560> (дата звернення: 21.03.2025).
- Кучерак І. В. Інклюзивне навчання у закладах професійної освіти : навч.-метод. посіб. Біла Церква : БІНПО ДЗВО «УМО» НАПНУ, 2022. 70 с. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/735836/> (дата звернення: 05.04.2025).
- Миронова С. П. Нова українська школа: особливості організації освітнього процесу учнів початкової школи в інклюзивних класах : навч.-метод. посіб. Тернопіль : Астон, 2020. 176 с. URL: <http://elar.kpnu.edu.ua:8081/xmlui/handle/123456789/3787?show=full> (дата звернення: 09.04.2025).
- Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 19: Корекційна педагогіка та спеціальна психологія : зб. наук. пр. / Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. Київ : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова. URL: <https://sj.udu.edu.ua/index.php/kpsp/about>
- Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови : зб. наук. пр. / Ін-т спец. педагогіки і психології ім. Миколи Ярмаченка ; редкол.: В. В. Засенко (голов. ред.) [та ін.]. Київ : Атопол. URL: <https://spp.org.ua/index.php/journal/index>
- Особлива дитина: навчання і виховання : наук.-метод. журн. / Нац. акад. пед. наук України, Ін-т спец. пед. Нац. акад. пед. наук України. Київ : Педагогічна преса. URL: https://ojs.csnukr.in.ua/index.php/Exceptional_child
- Поліхроніді А. Г. Підготовка майбутніх учителів музичного мистецтва до професійної діяльності в умовах інклюзивної освіти : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Одеса, 2021. 241 с. URL: <http://dspace.pdpu.edu.ua/bitstream/123456789/11071/1/Polykhronydy%20%28d%29.pdf> (дата звернення: 14.04.2025).
- Психологія інклюзивної освіти : навч.-метод. посіб. (для здобувачів вищої освіти першого (бакалаврського) рівня денної та заочної форм навчання) / уклад. Н. Г. Кошелева. Бахмут : ПІМ ДВНЗ ДДПУ, 2022. 145 с. URL: <http://ds.forlan.org.ua:80/handle/123456789/613> (дата звернення: 20.03.2025).
- Соціальна та освітня інклюзія: історія, сучасність та перспективи розвитку : колективна монографія : у 2 ч. Ч. 1: Інституційні та особистісні аспекти впровадження в Україні / за ред.: С. П. Миронової, Л. Б. Платаш. Чернівці : Технодрук, 2021. 352 с. URL: <https://archer.chnu.edu.ua/xmlui/handle/123456789/3081?show=full> (дата звернення: 05.04.25).
- Теоретико-методологічні засади впровадження інклюзії в закладах освіти : монографія / за ред. М. Є. Чайковського. Київ : Університет «Україна», 2019. 460 с. URL: https://hist.km.ua/images/publikatsiji/monografiya_khist_12_03_2019.pdf (дата звернення: 20.03.21).
- Тимошко Г. М., Гладун В. А. Розвиток комунікативної компетентності педагогів в умовах інклюзивного освітнього середовища : монографія. Ніжин : Вид-ць Лисенко М. М., 2023. 192 с. URL: <http://eprints.zu.edu.ua/36396/> (дата звернення: 20.03.21).

References

- Bilyk, N. I. (2023). Upravlinska kompetentnist kerivnyka ZZSO u stvorenni umov dlia inkluzivnoho navchannia [Management competence of the head of the ZZSO in creating conditions for inclusive learning]. *Imidzh suchasnoho pedahoha [The image of a modern teacher]*, 6 (213), 58-66. DOI: [https://doi.org/10.33272/2522-9729-2023-6\(213\)-58-66](https://doi.org/10.33272/2522-9729-2023-6(213)-58-66) [in Ukrainian].
- Hladun, T. O. (2020). *Rozvytok sotsialnoi kompetentnosti ditei molodshoho shkilnogo viku z autyzmom v umovakh inkluzivnoi svity [Development of social competence of primary school children with autism in an inclusive world]*. (PhD diss.). Starobils. Retrieved from <http://hdl.handle.net/123456789/5234> (date of application: 14.04.2025)

3. Bilyk, N. I. (Ed.). (2024). *Hotovnist do innovatsiinoi diialnosti: rozvynennia profesiinoi ta inkliuzyvnoi kompetentnosti pedahoha-maistra [Readiness for innovative activity: development of professional and inclusive competencies of a master teacher]*: elektron. navch.-metod. posib. Poltava: PANO im. M. V. Ostrohradskoho. Retrieved from <https://pano.pl.ua/wp-content/uploads/2024/03/modul-2024-POSIBNYK.pdf> [in Ukrainian].
4. Danilavichutie, E. A., & Lytovchenko, S. V. (2012). *Strategii vykladannia v inkliuzyvnomu navchalnomu zakladi [Teaching strategies in an inclusive educational institution]*: navchalno-metodychnyi posibnyk. Kyiv: Vydavnycha hrupa «A.S.K.». Retrieved from <https://www.slideshare.net/slideshow/ss-60607536/60607536> [in Ukrainian].
5. Yesikova, I. V. (2024). *Dydaktychni umovy zastosuvannia IKT v inkliuzyvnomu seredovyschi zakladiv zahalnoi serednoi osvity [Didactic conditions for the use of ICT in the inclusive environment of general secondary education institutions]*. (PhD diss.). Kharkiv. Retrieved from https://uacademic.info/ua/document/0824U003627#google_vignette [in Ukrainian].
6. Shynkarenko, V. I. (Ed.). (2013). *Indeks inkliuzii: zahalnoosvitnii navchalnyi zaklad [Inclusion Index: general education institution]*: navchalno-metodychnyi posibnyk. Kyiv: TOV «Vydavnychiy dim «Pleiady». Retrieved from https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/3016/1/Sofiy_N_Index_Inklus_ZNZ.pdf [in Ukrainian].
7. Davydenko, H. V. (Ed.). (2016). *Inklyuzivna osvita: dosvid i perspektivy [Inclusive education: experience and prospects]*: [monohrafiia]. Vinnytsia. Retrieved from https://uu.edu.ua/upload/Nauka/Electronni_naukovi_vidannya/VSEI/Inkluzivna_osvita_2016.pdf [in Ukrainian].
8. Hlavatska, O., Horishna, N., & Slozanska, H. et al. (2022). *Inklyuziia v dii: strategii vprovadzhennia v Ukraini ta sviti [Inclusion in action: implementation strategies in Ukraine and the world]*: kolektyvna monohrafiia. Ternopil: Osadtsa Yu. V. Retrieved from <http://dspace.tnpu.edu.ua/handle/123456789/25417> [in Ukrainian].
9. *Inklyuziia i suspilstvo [Inclusion and Society]*: naukovy zhurnal. Kamianets-Podilskyi: Navchalno-reabilitatsiinyi zaklad vyshchoi osvity «Kamianets-Podilskyi derzhavnyi instytut». Retrieved from <https://kpd.edu.ua/naukovyj-zhurnal-inklyuziya-i-suspilstvo> [in Ukrainian].
10. Rashydova, S. S. (Comp.). (2025). *Informatsiino-analitychni suprovod rozvytku hromadianskoi kompetentnosti pedahohiv dlia roboty v inkliuzyvnomu osvitnomu seredovyschi [Information and analytical support for the development of teachers' civic competence to work in an inclusive educational environment]*: bibliografichnyi ohliad (P. 1). DNPB Ukrainy im. V.O. Sukhomlynskoho, NAPN Ukrainy. Kyiv. Retrieved from <https://lib.iitta.gov.ua/745028/> [in Ukrainian].
11. Kolupaieva, A. A., & Taranchenko, O. M. (2019). *Navchannia ditei z osoblyvymi osvitnimi potrebamy v inkliuzyvnomu seredovyschi [Teaching children with special educational needs in an inclusive environment]*: navch.-metod. posib. Kharkiv: Ranok. Retrieved from <https://ispukr.org.ua/?p=11560> [in Ukrainian].
12. Kucharak, I. V. (2022). *Inklyuzivne navchannia u zakladakh profesiinoi osvity [Inclusive education in vocational education institutions]*: navchalno-metodychnyi posibnyk. Bila Tserkva: BINPO DZVO «UMO» NAPNU. Retrieved from <https://lib.iitta.gov.ua/735836/> [in Ukrainian].
13. Myronova, S. P. (2020). *Nova ukrainska shkola: osoblyvosti orhanizatsii osvitnoho protsesu uchniv pochatkovoi shkoly v inkliuzyvnnykh klasakh [New Ukrainian school: features of the organisation of the educational process of primary school students in inclusive classes]*: navch.-metod. posib. Ternopil: Aston. Retrieved from <http://elar.kpnu.edu.ua:8081/xmlui/handle/123456789/3787?show=full> [in Ukrainian].
14. *Naukovy chasopys Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni M. P. Drahomanova. Serii 19: Korektsiina pedahohika ta spetsialna psykholohiia [Scientific Journal of the National Pedagogical Dragomanov University. Series 19: Correctional Pedagogy and Special Psychology]*: zb. nauk. pr. Nats. ped. un-t im. M. P. Drahomanova. Kyiv: Vyd-vo NPU im. M. P. Drahomanova. Retrieved from <https://sj.udu.edu.ua/index.php/kpsp/about> [in Ukrainian].
15. *Osvita osib z osoblyvymi potrebamy: shliakhy rozbudovy [Education of persons with special needs: ways of development]*: zb. nauk. pr. In-t spets. pedahohiky i psykholohii im. Mykoly Yarmachenka. Kyiv: Atopol. Retrieved from <https://spp.org.ua/index.php/journal/index> [in Ukrainian].
16. *Osoblyva dytyna: navchannia i vykhovannia [Special child: education and upbringing]*: nauk.-metod. zhurn. Nats. akad. ped. nauk Ukrainy, In-t spets. ped. Nats. akad. ped. nauk Ukrainy. Kyiv: Pedahohichna presa. Retrieved from https://ojs.csnukr.in.ua/index.php/Exceptional_child [in Ukrainian].
17. Polikhronidi, A. H. (2021). *Pidhotovka maibutnikh uchyteliv muzychnoho mystetstva do profesiinoi diialnosti v umovakh inkliuzyvnoi osvity [Preparation of future music teachers for professional activity in inclusive education]*. (PhD diss.). Odesa. Retrieved from <http://dspace.pdu.edu.ua/bitstream/123456789/11071/1/Polykhronydy%20%28d%29.pdf> [in Ukrainian].
18. Kosheleva, N. H. (Comp.). (2022). *Psykholohiia inkliuzyvnoi osvity [Psychology of inclusive education]*: navch.-metod. posibnyk (dlia zdobuvachiv vyshchoi osvity pershoho (bakalavrskoho) rivnia dennoi ta zaochnoi form navchannia). Bakhmut: HIIM DVNZ DDPU. Retrieved from <http://ds.forlan.org.ua:80/handle/123456789/613> [in Ukrainian].
19. Myronova, S. P., & Platash, L. B. (Eds.). (2021). *Sotsialna ta osvitnia inklyuziia: istoriia, suchasnist ta perspektivy rozvytku [Social and educational inclusion: history, present and prospects for development]*: kolektyvna monohrafiia (P. 1: Instytutsiini ta osobystisni aspekty vprovadzhennia v Ukraini). Chernivtsi: Tekhnodruk. Retrieved from <https://archer.chnu.edu.ua/xmlui/handle/123456789/3081?show=full> [in Ukrainian].
20. Chaikovskiy, M. Ye. (Ed.). (2019). *Teoretyko-metodolohichni zasady vprovadzhennia inkliuzii v zakladakh osvity [Theoretical and methodological foundations of inclusion in educational institutions]*: monohrafiia. Kyiv: Universytet «Ukraina». Retrieved from https://hist.km.ua/images/publikatsiji/monografiya_khist_12_03_2019.pdf [in Ukrainian].
21. Tymoshko, H. M., & Hladush, V. A. (2023). *Rozvytok komunikativnoi kompetentnosti pedahohiv v umovakh inkliuzyvnogo osvitnoho seredovyscha [Development of communicative competence of teachers in an inclusive educational environment]*: monohrafiia. Nizhyn: Vydavets Lysenko M. M. Retrieved from <http://eprints.zu.edu.ua/36396/> [in Ukrainian].

Дата надходження до редакції
авторського оригіналу: 11.05.2025